

BİR ULUSUN DOĞUŞU II “Türkiye’de Sinema Politikası”

*Tahir Alper ÇAĞLAYAN**

“Ben hayattayım... Milli mücadeleye ait bütün evrakım, kılıcım, çizmem halihazırda mevcut olduğuna göre çağırdığınız anda bana düşen vazife ve görevi yapmadım mı? Böyle bir teklif karşısında kalsam memnuniyetle kabul eder, bir artist gibi filmde rol alır, hatıraları canlandırırdım. Bu, milli bir vazifedir.”

M. Kemal ATATÜRK

Dünyada bütün gelişmiş ülkeler sinemanın icadını takip eden yıllarda, onun ne derece önemli olduğunun bilinciyle önemli yatırımlar yapmış, devlet eliyle sağlam alt yapılar, yasal düzenlemeler ve maddi teşvikler sağlamıştır. Yani bu ülkelerin her birinin bir kültür politikası olduğu gibi, bir sinema politikaları da olmuştur. Ve yine hepsinde sinema bu ülkelerdeki egemen ideolojilerin halk tarafından benimsenmesinde önemli rol oynamıştırⁱ. Bu politikalar zaman içerisinde bu ülkelerin hem sinema sanatında hem de sinema sanayisinde söz sahibi olmalarına da yol açmıştır.

Türk sinema tarihini incelediğimizde ise Türkiye Cumhuriyeti hükümetlerinin Türk sineması ile olan ilgilerinin **M.K.Atatürk**’ün Cumhurbaşkanı olduğu dönem dışında- uzun yıllar boyunca vergi almak ve sansürlemek düzeyinde kaldığını görebiliriz. Türkiye **Kemalist Devrim**’in sağlam temellere oturması için gerekli olan sürede sinemanın gücünü yeterince kullanamamış, pek çok sektörü ve sanatı doğrudan himayesi altına alırken sinemayı kendi haline bırakmıştır. Bir iki özel girişimcinin yetersiz çabaları Türk sinemasına muhtaç olduğu itkiyi kazandıramamıştır. Aşağıda Türk sinemasının ‘devletle olan ilişkileri temelinde’ nasıl bir süreçten geçtiğini bazı başlıklar altında bulacaksınız.

I. Sinemanın Osmanlı İmparatorluğu’na Girişi

Osmanlı İmparatorluğu’nun sinemayla tanışması Fransız Lumière kardeşlerin dünyanın önemli şehirlerine gönderdikleri kameramanlarından bazılarının 1896’da İstanbul’a ve diğer şehirlere de gelmesi ve bazı belgesel çekimler yapmalarıyla olmuştur. Sinemanın Osmanlı topraklarındaki ilk yıllarında önce sinema gösterilerine padişah tarafından izin verilmemiştirⁱⁱ. Takip eden bir iki yıl içinde de önce Osmanlı’nın başkentinde sonra diğer

***İnşaat Yüksek Mühendisi, MSÜ Sinema Doktora Öğrencisi**

ⁱ Sovyetler Birliği’nde Komünizm, Amerika Birleşik Devletleri’nde Kapitalizm ve Almanya ile İtalya’da Faşizm, bu ülke yöneticilerinin sinemayı değişik ve kendilerine özgü yöntemlerle desteklemesiyle çok güçlü bir propaganda aracına sahip olmuşlardır.

ⁱⁱ II. Abdülhamit halka sinemayı yasaklarken, Yıldız Sarayı’nda film gösterileri yaptırmıştır. Zaten padişahın paranoyaları nedeniyle elektrik de İstanbul’a geç gelmiş, bu da sinema salonlarının açılmasını olumsuz etkilemiştir.

önemli şehirlerinde birahane, kafe gibi salonlarda gösteriler başlamış daha sonra da bazı azınlıkların ve yabancı girişimcilerin öncülüğünde film gösterimi amacıyla yapılan ilk salonlar açılmaya başlamıştır. Kayıtlara geçmiş olan ilk film çekimleri ise Selanik’de yaşayan iki fotoğrafçı kardeş olan Manakis kardeşlerin yapmış olduğu belge çekimlerdir. Yaptıkları çekimler arasında gündelik yaşama ait görüntülerin dışında, siyasal ve toplumsal olayların görüntüleri vardır. **V. Mehmet Reşat**’ın 5-26 Haziran 1911’de Selanik ve Manastır ziyareti sırasında yaptıkları çekimler günümüze kadar ulaşmış görüntülerdirⁱⁱⁱ.

Devletin sinemayla ciddi olarak ilgilenmesi **Enver Paşa**’nın Almanya’ya yaptığı ziyarette Alman ordusunda gördüğü “ordu film dairesi”nin bir benzerini Osmanlı ordusunda da kurmaya karar vermesiyle başlar. 1914’de Yeşilköy’deki Rus anıtının yıkılışı fotoğraflarla belgelenir. Bu yıkımın Daire’de çalışan subay **Fuat Uzkınay** tarafından filme alındığına dair yazılar bulunmasına rağmen filmin hiç var olmadığına dair şüpheler de mevcuttur^{iv} 1915’de **Enver Paşa** Merkez Ordu Sinema Dairesi’ni kurdurur. Dairenin yöneticisi olan Osmanlı tebaası **Sigmund Weinberg**’in yardımcısı **Fuat Uzkınay** ve personeli ise **Mazhar Talay** ile **Cemil Filmer**’dir. Dairenin kuruluş amaçları ve işlevi şöyle tanımlanmıştı: Cephelerde savaşan birliklerin hareketiyle ilgili filmleri, önemli olaylarla ilgili filmleri, askeri fabrikaların çalışmalarıyla ilgili filmleri, müttefik ülkelerden gelen yeni silahların kullanılışıyla ilgili filmleri ve manevralarla ilgili filmleri çekmek ve göstermek.

Savaş yıllarında önce bu kurumun, daha sonra *Müdafaa-i Milliye Cemiyeti*’nin uzun konulu film yapma çabaları da olur. Yarım kalan filmlerin ardından **Sedat Simavi**’nin “Pençe” ve “Casus” adlı filmleri ilk konulu uzun metraj Türk filmleri olarak tarihe geçer (1917). Savaşın sonunda imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması (30 Ekim 1918) *Merkez Ordu Sinema Dairesi*’nin elindeki teknik ekipmana işgalciler tarafından el konma tehlikesini de beraberinde getirmiş, böylece hem ordunun hem de *Müdafaa-i Milliye Cemiyeti*’nin film çekim aletleri *Malûlîn-i Guzât-i Askeriye Muavenet Cemiyeti* (sonraki adıyla Malul Gaziler Cemiyeti)’ne devredilmiştir.

İstanbul’un işgal altında olduğu yıllarda bu cemiyetin de film çalışmaları olur. 1919’da **Ahmet Fehim Efendi** “Binnaz”ı ve **Hüseyin Rahmi**’nin romanından alınan “Mürebbiye”yi çeker. 1921’de de **Şadi Karagözoğlu** sahnede canlandırdığı tipi sinemaya taşır ve “Bican Efendi Vekilharç”ı, ardından da iki kısa Bican Efendi güldürüsünü daha çeker.

Özel Girişimler

Resmi veya yarı resmi kurumların sinemayla olan ilişkileri sürerken bir yandan da yabancılardan ardından yerli sermaye sahipleri de ilk sinema salonlarını 1914’de açarlar. Bu ilk salonlardan birinin (Sirkeci’de lokantacılık yapan dayıları **Ali Rıza Efendi**’nin yerindeki sinema salonu) işletmecisi olan **Kemal** ve **Şakir Bey** 1919’da ilk yerli film yapım şirketi olan *Kemal Film*’i kurdular. *Kemal Film* Almanya’da sinema filmleri yapan tiyatrocü **Ertuğrul Muhsin**’le anlaşarak birkaç filme imza atar. 1922’de “İstanbul’da Bir Facia-i Aşk” ve “Nur Baba - Boğaziçi Esrarı”nı yaparlar. Ancak Ertuğrul ile kurdukları

ⁱⁱⁱ Bu ziyaretten kısa bir süre sonra Balkan savaşları patlak verecek ve Osmanlı İmparatorluğu bu toprakları kaybedecektir.

^{iv} Bu konuda sinema tarihçileri farklı düşünceler ileri sürmektedir. İlk Türk filminin Uzkınay’ın “Ayestefanos”taki (Yeşilköy) Rus Abidesi’nin Yıkılışı” olduğunu kabul edenler yanında, ilk Türk filmlerinin Manakis kardeşlerin filmleri olduğunu ileri sürenler de vardır. Günümüzde Türk sinemasının doğuşu anıtın yıkılış tarihi olan 14 Kasım’da kutlanmaktadır.

işbirliği Cumhuriyet'in ilk yıllarında sona erecek ve **Kemal Film** yapımcılık işinden çekilecektir^v.

II. Türkiye Cumhuriyeti, M.K.Atatürk ve Sinema

Miili mücadele sırasında **Merkez Ordu Sinema Dairesi**'nin bir benzeri Ankara'da TBMM Hükümeti bünyesinde kurulmuştu (1922). Savaş sırasında Fuat Uzkınay ve TBMM Ordu Film teşkilatının operatörleri batı cephesinde verilen mücadeleyi, İzmir'in Yunanlılardan kurtarılışını ve Türk ordusunun İstanbul'a girişini belgelemişti. **M.K.Atatürk** henüz savaş halindeyken bile sinemanın taşıdığı önemi görmüş ve Cumhuriyet'in ilanından sonra da bu konudaki duyarlılığını ortaya koymuştu. Genç kuşaklara ve gelecek kuşaklara Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet'in temel değerlerini aktarmak, tarihe bir belge kazandırmak amacıyla, Kurtuluş Savaşı yıllarında **Fuat Uzkınay**'ın çektiği "Zafer Yollarında" adlı belge film yeniden ele alınmış daha kapsamlı bir hale getirilmeye çalışılmıştı. 1934'de filmi izleyen **M.K. Atatürk**, filmi yeterli görmemiş ve çalışmalara devam edilmesini istemişti. Film çalışmalarının gidişatını takip eden **M.K.Atatürk**, filmde kendisinin yer aldığı bölümlerde hareketli görüntünün olmamasından dolayı filmin tamamlanamadığını öğrenince tepkisini şöyle dile getirmiştir:

"Ben hayattayım... Milli mücadeleye ait bütün evrakım, kılıcım, çizmem halihazırda mevcut olduğuna göre çağırdığınız anda bana düşen vazife ve görevi yapmadım mı? Böyle bir teklif karşısında kalsam memnuniyetle kabul eder, bir artist gibi filmde rol alır, hatıraları canlandırırdım. Bu, milli bir vazifedir. Çünkü Türk gençliğine bu mücadelenin nasıl kazanıldığını canlı olarak ispat etmek, hatıra bırakmak, ancak bu filmle mümkün olacaktır."

Ancak **M.K.Atatürk**'ün bozulan sağlığı "İstiklal" adı verilen filmi görmesine engel olmuştu. Ayrıca film onun istediği gibi de tamamlanamamıştı; **M.K.Atatürk**'ün konuya verdiği öneme rağmen hem bu ilginin hükümet düzeyinde gerçekleşmemesi –yani devletin kültür politikasının bir parçası olmaması- hem de sinemayı dünya ölçeğinde kavramış bir sinemacı kuşağının henüz yetişmemiş olması arşivlerde yer alan zengin sinema malzemesinin laygınca kullanılmasına engel olmuştu. Üstelik **Kemal Film**'in yapım işinden çekilmesinden ve **Muhsin Ertuğrul**'un yurt dışına gitmesinden sonra dört yıl hiç film çekilmemiş, böylece özel sektör de film üretimiyle ilgisini kesmişti. Türk sineması açısından kayıp olan bu yılları **Atilla Dorsay** şöyle yorumluyor:

"Türk devriminin en hızlı, en önemli yıllarıdır bunlar. Bu yıllar içinde sinemanın kendine özgü gücü ve etkisiyle oynayabileceği önemli rol unutulmuştur. Sinema, Atatürk devrimlerine katkıda bulunmak onurundan yoksun bırakılmıştır. Umutlu başlangıca karşın, Türkiye'de sinemaya ilgi duyan, gönül veren kişiler, sanatçılar çıkmamıştır. Bu, Cumhuriyet sonrası için büyük bir yitiktir: artık yeri doldurulamaz büyük bir yitik. Devrimler sinemanın gücünden, sinema da devrimlerin esininden, coşkusundan yoksun kalmış, kurulabilecek olan karşılıklı çok güzel bir alışveriş gerçekleşmemiştir. Devrimlerin en önemli ve temel olanları, sinema aracılığıyla yığınlarla ulaştırılmaktan da, arşivlere belge olarak mal edilmekten de irak kalmıştır."

Cumhuriyet'in 10. Yılı ve Sovyet Yönetmene Yaptırılan Film:

^v Kemal Film'in kurucuları Kemal ve Şakir kardeşler film yapım işine ara verdikten sonra uzun bir süre sadece film ithalatçılığı yapmışlardı. Soyadı kanunundan sonra Seden soyadı aldılar. Kemal Seden'in oğlu Osman Seden amcası Şakir Seden'i ikna ederek yeniden film yapımcılığına başladı. Hala film çalışmalarını sürdüren Kemal Film Türkiye'nin en eski film şirketidir.

“Türkiye’nin Kalbi Ankara”

İçine düşülen durum o kadar umutsuzdur ki Cumhuriyet’in 10. Yıl coşkusu bir film haline getirmesi için Sovyet Rusya’dan sinemacılar çağırılmıştır. Bu çerçevede iki film yapılmıştır. İlki ünlü Sovyet yönetmen **Sergey Yutkevich** ve **Lev Oskarovich**’in hazırladığı “*Türkiye’nin Kalbi Ankara*”dır. Kendileriyle birlikte Türkiye’ye gelen Sovyet askeri ve sivil heyetinin Cumhuriyet’in 10. Yılı kutlamaları için önce İstanbul’a oradan da Ankara’ya varışlarını çeken **Yutkevich**, filmin geri kalan kısmında kutlamalardan görüntülere, -daha sonra tüm belgesel filmlerde kullanılacak olan- **M.K.Atatürk**’ün ‘10. Yıl Nutku’ görüntülerine ve modern Türkiye’nin başkenti Ankara’dan gelişmişlik göstergesi kurumların ve Ankaralıların yaşamlarına ait görüntülere yer vermişti^{vi}. Filmde Türk ve Sovyet devletleri arasındaki dostluğa da sık sık vurgu yapılmıştı. 1934 yılında gösterilen film daha sonraki yıllarda yasaklanacak, TRT döneminde gösterim programına alındıktan sonra ani bir müdahale ile yayından kaldırılacaktır.

İkinci film ise ünlü film montajcısı **Esther Schub**’un eldeki belgeleri kullanıp yeniden kurgulayarak oluşturduğu “*Türk İnkılabında Terakki Hamleleri*” idi. Filmin yapımcılığını özel bir film şirketi olan **Ha-Ka Film**’e vermiş ve **Schub** Türk yönetmen **Necati Çakuş**’la üç yılın sonunda filmi bitirmişti.

Meclise Sunulan Sinema Raporu

Bu dönemde Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde de sinema hakkında bir çalışma gerçekleştirilmişti. 1 Şubat 1929 tarihinde daha önce yurt dışında sinema ile ilgili araştırmalar yapan **Naci Bey** TBMM’ne bir rapor sunmuştu. Bu raporda dünyanın gelişmiş ülkelerinde sinemanın gücünün nasıl değerlendirildiğinden, sinemaya ne tür yatırımlar yapıldığından ve sinemacıların nasıl teşvik edildiğinden bahsediyordu. Yabancı ülke sinemaları hakkında yaptığı tespitler oldukça doğrudu. Örneğin Amerikan sinemasında gördüklerini şöyle aktarıyordu:

“Zira Amerika Hükümeti, deniz kenarındaki bu araziye (Hollywood ve Los Angeles) her türlü konforu haiz olmak üzere bir şehir haline getirmek için çok mükemmel bir plan dahilinde, yollarla, kanallarla, parklarla ve her türlü tesisat-ı medeniyet ile tezyin ve tanzim eyledikten sonra bütün bu araziye maliyeti üzerinden sermayedarlara çok uzun senelere inkısam eyleyen vadelerle tefviz eylediği gibi Holivud’a yerleşen bütün sermayedarlar ve sanatkarları, uzun müddet her türlü vergiden affetmişti.”

Naci Bey Amerikan sinemasının tüm dünya çapında üstünlük kurmasını, bu anlattıklarına bağlamaktaydı^{vii}.

Bu tespitlerin ardından da Türk hükümetine önerdiği politika hepsi yabancı film ithalatı yapan film şirketlerinin oluşturduğu tekelin kırılarak, tüm sinema işlerinin bir makama bağlanması olmuştur. Tüm sinema işlerini yönetecek olan makam da ona göre **Tayyare Cemiyeti**’dir. Bu değişikliğin sinema biletlerinde pahalılığa yol açmayacağını ve sinemacıları zarara uğratmayacağını, aksine herkesin bundan yarar sağlayacağını ifade etmiştir. Diğer yandan da sinemanın bir eğitim ve ilerleme aracı olarak kullanılması halinde büyük yararlar sağlayacağını görmüş ve Cumhuriyet’in ‘halkı kurtarmak ve filmleri birer

^{vi} Filmde köyünden Ankara’ya gelen bir büyükbaba ile izci olmuş kız torunu arasındaki konuşmalarda Cumhuriyet’ten duydukları övünç ve gurur yansıtılırken, bu sahneler belgeseldeki dramatizasyon ögesi olmuştur.

^{vii} Geçen sayıda “Bir Ulusun Doğuşu” adlı yazıda değindiğimiz Amerikan sinemasına ait bu özellikler daha o tarihlerde bir Türk milletvekilinin de gözünden kaçmamıştır.

kitap, sinemaları da medeni ihtiyaçlar için birer mektep haline koymaya çalışma' mecburiyetinde olduğunu eklemiştir^{viii}.

Özel Girişimler

Bir yandan Anadolu'da kurtuluş mücadelesi verilirken henüz emekleme dönemindeki sinemamız da kamerasını bu tarihi sürece yöneltmiş, böylece yine **Kemal Film**'in yapımcılığında **Muhsin Ertuğrul**'un yönettiği **Halide Edip** uyarlaması Ateşten Gömlek filmi doğmuştur (1923). Bağımsızlığın coşkusu içerisindeki Türk halkının büyük ilgi göstermiş olduğu film ayrıca Türk kadın oyuncuların yer aldığı ilk Türk filmi olma özelliğine de sahiptir. Ancak 1924'de **Kemal Film**'in yapımcılıktan çekilmesinin ardından dört yıl boyunca hiç film yapılmamış ve bu yıllar **A.Dorsay**'ın değindiği gibi kayıp yıllar olmuştur.

Muhsin Ertuğrul Türkiye'ye döndükten sonra 1928'de kurulan **İpek Film**'in yapımcılığı altında yeniden film çekmeye başlar. 1929 yılında "Ankara Postası" adında bir Kurtuluş Savaşı filmi daha çeker. Ateşten Gömlek'in düzeyine ulaşamayan film yine de gişe rekorları kırar. Bir Kurtuluş Savaşı filmi olması nedeniyle bu filmde de Türk kadın oyuncuların yer alması 'özel izin'lerle sağlanabilmiştir. Bu iki filmin taşıdığı özelliği **Agah Özgüç** şöyle yorumluyor: "*Müslüman Türk kadınlarının ilk kez sinemaya geçen yolu açmaları da .Atatürk başta olmak üzere, dönemin üst düzey yetkililerinin bu tür çalışmalara ortak katkıda bulunmayı bir 'milli görev' saymalarıyla gerçekleşmişti.*"

M.Ertuğrul 1932'de, yurt dışında geçirdiği yıllarda dünya sinemasını yakından takip etmenin etkileriyle, Kurtuluş Savaşı'nda çarpışan birkaç kahraman insanın öyküsünü anlattığı "Bir Millet Uyanıyor"u çeker ve bu film onun en başarılı filmleri arasında yer alır. **İpek Film**'le kurduğu ortaklığı bir tür tekele dönüştüren **M.Ertuğrul**, 17 yıl boyunca Türk sinemasındaki tek yönetmen haline gelir.^{ix}

M. Ertuğrul tekelinin kırılmasının ardından gelen dönemde oyuncu **Ferdi Tayfur**'un çektiği 1948 yapımı "İstiklal Madalyası"na kadar Kurtuluş Savaşı filmi çekilmez. Bu filmi başka Kurtuluş Savaşı filmleri izler. Bu filmler zaman zaman moda haline gelmiş ve Türk sineması tarafından arka arkaya benzer filmler yapılmıştır. 1968 yılında alınan bir kararla Genelkurmay Başkanlığı top, tüfek, figüran asker gibi her türlü askeri yardımı yasaklamış, böylece bu tür filmlerin sayısı gitgide azalmıştır (Bu filmlerin gerçekleşmesinde daha önce ordunun sağladığı asker ve malzeme yardımının büyük rolü olmuştur). 1975'den sonra hiç Kurtuluş Savaşı filmi çekilmez. Bugüne kadar çekilen kayda değer filmlerin arasında **Turgut Demirağ**'ın "Fato – Ya İstiklal Ya Ölüm" (1949), **Lütfi Akad**'ın "Vurun Kahpeye" (1949), **Orhon Murat Arıburnu**'nun "Yüzbaşı Tahsin" (1950), **Atıf Yılmaz**'ın "Bu Vatanın Çocukları" (1959), **Osman Seden**'in "Düşman Yolları Kesti" (1959), **Nejat Saydam**'ın "Kalpaklılar" (1959), **Memduh Ün**'ün "Ateşten Damla" (1960) sayılabilir.

^{viii} Naci Bey'in raporunda açıkladığı sinemayla ilgili dilekleri ve planlarının yaşama geçirilemediğini sonraki yıllarda yaşananlardan gayet iyi biliyoruz.

^{ix} Aynı zamanda Şehir Tiyatroları'nın da başında olması nedeniyle tiyatrodaki tüm oyuncuları sinemaya taşımış, tiyatro oyunlarını filme çekmiş ve yaptığı bu filmlerde 'tiyatrocü' kimliğinden sıyrılamamıştı. Bunların sonucu olarak da Türk sineması özellikle sanatsal düzeyde dünya sinemasının pek çok örneğinden geride kalmıştı. Teknik alt yapı anlamında ise dünyada gelişmeler yakından takip edilmiş, sesin sinemaya girdiği ilk yıllarda Ertuğrul ilk sesli Türk filmi "İstanbul Sokaklarında"yı çekmişti. Ertuğrul'un tek adam olma özelliği 1939 yılında Faruk Kenç'in "Taş Parçası" filmiyle sona erecek, film başında Ertuğrul'un başına düşen taş yorumlarıyla karşılanacaktı.

III. Atatürk'ten Sonra Sinema ve Yeşilçam

M.K.Atatürk'ün Türk sinemasına göstermiş olduğu kişisel ilgi bile sinemamıza çok önemli katkılar sağlamıştı. Cumhuriyet'in ilk yıllarında çekilen Kurtuluş Savaşı filmlerinde Türk kadınlarının da oynamasını teşvik etmiş, İzmir'i ziyareti sırasında Cemil Filmer'in işlettiği Ankara Sineması'na önceden talep ettiği filmleri izlemeye gittiğinde Türkiye'de ilk defa kadınlar ve erkeklerin bir arada film izlemelerini sağlamıştı. 1938 yılında o güne kadar devlet ve belediyeler tarafından sinemalardan alınan %33 verginin indirilmesini emretmiş ve 29.6.1938'de vergi oranı %10'a indirilmişti. O yıl İngiliz yapımı "Çanakkale Harbi" filmine özel ilgi gösteren **M.K.Atatürk**'ün bu kararı alışı **Cemil Filmer** şöyle aktarıyor: "İşte bu 'Çanakkale Harbi' filmi Atatürk'ün ilgisini çekmişti. (...) Atatürk yanında Maliye Bakanı Fuat Ağralı ile filmi görmeye geliyor. Bu arada sinema ücretlerinden falan bahis oluyor. Atatürk sinemanın çok yarayışlı bir icat olduğunu, halkın gerektiği gibi faydalanmasını, sinemacılığın inkişafını istiyor, bu münasebetle alınan vergilerin düşürülmesini emrediyor. Ankara'ya döndükten sonra gerçekten de alınan vergiler %10'a indirilmiş oluyor."

Ancak **M.K.Atatürk**'ün ölümünden sonra hem yabancı hem de Türk filmi oynatan sinemalardan alınan vergiler yükseltilmiş, bu durum 1948 yılında kısmen düzeltilmesine rağmen yerli filmlerden alınan vergi oranı ancak %25 düzeyine inmiştir. Bir sinema politikası olmayan Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri sürekli olarak bu vergi oranlarıyla oynayarak zaman geçirmiştir. Yine **Cemil Filmer**'in anılarında **M.K.Atatürk**'ün sinemaya gösterdiği ilgi hakkındaki yorumu dikkat çekicidir: "Atatürk 'Sinema mühim bir icattır, buna gereken ehemmiyet verilmelidir' mealinde sözleri ile sinemanın kıymetini takdir etmiş, vergiyi %10'a indirerek bu sanatın gelişmesine ön ayak olmuş olduğu halde, İsmet Paşa zamanında bunun tam aksi yapılmıştır." Milli Şef döneminde sinemacılar artan vergilerin dışında, Varlık Vergisi ile de güç duruma düşmüşlerdir. Türkiye'nin en büyük şirketi **İpek Film** üç yıl süreyle film yapamamıştır.

1948 yılında yabancı filmlere %75 vergi konması ise, film ithalatında kısa süreli azalmaya yol açarken yerli film yapımının da artmasına neden olmuştur. 1946 yılında birer ikiye kurulmaya başlayan film yapım şirketlerinin sayısı hızla çoğalmıştır. 1916-1944 arasında yılda çekilen film sayısı ortalaması 1,46 iken, 1945-1959 arasında bu oran 41,46'ya yükselmiştir. 1950-1959 arasında ise bu oran 56,70'e ulaşır. Salon, koltuk ve seyirci sayısında da önemli ölçüde artış başlamıştır. Gitgide daha çok seyirciyi salonlara çeken bu temelsiz ve programsız yeni yapılanma bugün '**Yeşilçam**' olarak bildiğimiz sinemanın da çekirdeğini oluşturmuştur. Yeşilçam **Muhsin Ertuğrul** tekeline kıran bir sinemacı kuşağının ve onları takip eden –sinema tarihçilerimiz tarafından Sinemacılar Kuşağı olarak adlandırılan- genç kuşağın çabalarıyla doğmuş; 50'li yıllarda sinema sanatı ve dili bakımından ilk yetkin örneklerini vermiş; 60'lı yıllarda ise hem film sayısı hem de filmlerin niteliği bakımından 'Altın Çağ'ını yaşamıştır.

Sansür

Gerek '**Milli Şef**' döneminde, gerekse '**Demokrat Parti**' dönemiyle onu takip eden '**27 Mayıs Dönemi**'nde Yeşilçam sadece ekonomik ve teknik sıkıntılarla boğuşmamış aynı zamanda hiçbir zaman eksik olmayan 'sansür' belasıyla uğraşmıştır. Sansür Türk sinemacısının toplumsal gerçekleri filme almasına engel olmuştur. Diğer yandan Türk sinemasının evrensel düzeyde çok büyük başarılar kazanamamasının nedenlerinden biri de, her türlü yaratıcı düşüncüyü baskı altına alan sansürdür. Faşist İtalya'dan ülkemize uyarlanan sansür yönetmelikleri (**1939 Denetleme Tüzüğü**), sürekli Türk sinemasını kısıkaç

altında tutmuş hatta başlarda görece özgür bir ortamın doğduğu 50'li yıllarda ve herkese özgürlük dağıtılan 27 Mayıs iktidarında bu özgürlüklerden nasibini alamayan tek alan Türk sineması olmuştur; 13 Nisan 1961'de sinema sansürünün kaldırılması teklifi Kurucu Meclis'te uzun tartışmalardan sonra reddedilmiştir. Üstelik 1962 yılında Türkiye'deki tüm yabancı film pazarını ele geçirmiş olan ABD, Amerikan filmlerinin denetimine başlamış ve yalnızca "Amerikan Haberler Bürosu"nun onayından geçen filmlerin gösterilebileceğini açıklamıştır^x.

Türk sineması bu baskı karşısında çaresiz melodram filmlere ve vurdulu kırdılı filmlere yönelmiştir. Türkiye'nin sinema konusundaki belki de tek istikrarlı politikası olan sansürü **Burhan Arpad** şöyle değerlendiriyor: *"Bu çeşit filmlerin kılına dokunmayan ve toplumsal gerçekleri az buçuk ele almayı deneyenleri hemen yasaklayan bir sansür, durumların sürüp gitmesinde kendi çıkarlarının korunmasından yana bir yönetim için bulunmaz bir destektir."*

Altın Çağ ve Sonrası

Yeşilçam özellikle Altın Çağ'ını yaşadığı yıllarda daha önceki dönemlerde hiç olmadığı kadar halkla büyük yakınlık kurmuştur. Salonlardaki seyirci sayısı inanılmaz boyutlara ulaşmış, 'halk sineması' kavramı bu yıllarda doğmuştur. Sinemacılar seyirciden aldığı destekle yeni filmler yapmaya yönelmiş, böylece kusurlu da olsa bir sinema sektörünün doğma koşulları oluşmaya başlamıştır. Ancak filmlerdeki sayısal artışı, filmlerin niteliğinde aynı oranda görmek mümkün olmamıştır. Sinemamız teknik düzeyde dünyanın gerisinde kalırken, estetik anlamda dünyayla boy ölçüşebilecek filmler üretmeye çabalamış ancak bu filmlerin sayısı da oldukça sınırlı kalmıştır.

Yeşilçam için, yakaladığı koşullar içinde kendi kendini yarattı demek yanlış olmaz. Ancak bu süreç içinde kendini yıkacak unsurları da üzerinde taşımıştır. Devlete rağmen var olan Yeşilçam, bu özelliği nedeniyle de 1970'lerin başlarından itibaren düşüşe geçer. Seyircinin beğenisini uzun süre elinde tutan sinemacılar, devletin bir sinema politikasının olmayışının acı sonuçlarıyla karşı karşıya kalırlar^{xi}. Sinema alanında büyük bir küçülme yaşanır, 1980'den sonra küçülme had safhaya ulaşır ve Türk sineması yılda ancak 5-10 filmin yapılabildiği bir döneme girer.

80'li yıllarda yıllarca sinemasını ve sinemacısını her bakımdan sahipsiz ve korunmasız bırakan devlet ilk defa telif haklarıyla ilgili yasal düzenlemelere gider. Ancak 2002 yılında bile telif yasasında etkin düzenlemeler yapılamamış, uygulama safhasındaki sorunlar çözülememiş ve Naci Bey'in 1929'da öngördüğü Türk sinemasında büyük sıçrama yaratacak olan bir sinema politikası hala geliştirilememiştir. Sinema politikasını belirleyecek ve yönlendirecek olan bir "Devlet Sinema Dairesi" kurulamamıştır. Türkiye, sinemasına ivme kazandıracak olan "sinema eğitimi"ne de ancak 60'lı yılların sonunda başlayabilmiştir ve yine bugün "sinema eğitim politikası"nı tek elden programlayacak olan bir "**Devlet Sinema Enstitüsü**"nden de yoksundur.

^x 8 Nisan 1962'de United Artists'in Avrupa ve Ortadoğu Bölgesi satış müdürü Auerbach, USIA'nın Türkiye'ye yalnız ABD'ni iyi gösteren filmler gönderilmesine izin verdiğini açıkladı.

^{xi} Burhan Arpad henüz 1968 yılında yaklaşan felaketi görmüş ve şunları yazmıştı: *"Türk film yapımcıları ve yönetmenleri Bela Balazs'ın deyimiyle 'Seyircinin beğenisini göz önünde tutmazlık edemezler'. Bu beğeniye yeni bir yön vermek, toplumun kültür ve sanat ortamını geliştirmek, film yapımcılarının ne görevidir, ne de ellerinden gelir. Bu sorumluluk, toplumu yönetenlerin omuzlarına yüklenmiştir. Fakat iş başındakilerin, her toplumda, hep kendi ekonomi anlayışlarına uygun bir yönetimden yana oldukları da gerçektir. Önce yapımcılar değil, toplumu yönetenlerin ekonomi anlayışı değişmeli Türk filmciliğinin bugünkü çıkmazdan kurtulabilmesi için."*

Tüm bunlardan yoksun olarak varlığını sürdürmeye çalışan Türk sineması, doğal olarak -zaten zaman içinde saptırılan- Kemalist Devrim'in ilkelerine gerektiği gibi sahip çıkamamıştır. 1975'e kadar yapılan ve bir önceki bölümde kısaca bahsedilen Kurtuluş Savaşı filmleri, devrimleri Türk halkına anlatmaktan ve kavratmaktan uzak olmuşlar ve sadece Cumhuriyet'in ilk yıllarında yapılmış olanları büyük seyirci kitleleriyle buluşabilmiştir. Bu filmlerin çoğunluğu 'kahramanlık' motifine fon olmaktan öteye gidememiştir. Sinema politikasının yokluğu nedeniyle, ortaya çıkışı ciddi zararlar veren **Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu** (TRT) bu tür filmlerin yapımını dizi tarzında yürütmeye çalışmıştır. Bu kurumun da ortaya çıkardığı en sağlam eserler, dizi olarak çekilip ayrıca montajlanarak film haline getirilen "Kurtuluş" ve Cumhuriyet'in 75. Yılında sinemalarda gösterilen "Cumhuriyet" filmleridir. Bu filmlerin eleştirisinin mutlaka yapılması gerektiğini ve bunun başka bir yazı konusu olduğunu belirterek; şimdilik her ikisinin de bir Cumhuriyet filmi olabilmek açısından yetersiz kaldığını söylemekle yetinelim.

Son Söz

"Sinema öyle bir keşiftir ki bir gün gelecek, barutun, elektriğin ve kıtaların keşfinden çok dünya medeniyetinin veçhesini değiştireceği görülecektir. Sinema, dünyanın en uzak köşelerinde oturan insanların birbirlerini sevmelerini, tanımalarını temin edecektir. Sinema insanlar arasındaki görüş, düşünüş farklarını silecek, insanlık idealinin tahakkukuna en büyük yardımı yapacaktır. Sinemaya layık olduğu ehemmiyeti vermeliyiz."

Mustafa Kemal ATATÜRK

BİR ULUSUN DOĞUŞU / KAYNAKLAR

- "Sinema ve Çağımız", Atilla Dorsay, Remzi Kitabevi, Ekim 1998
- "Dünya Sinema Sanayi", Giovanni Scognamillo, Timaş Yayınları, İstanbul 1997
- "Dünya Sinema Tarihi – I", Alev Demirbilek, MSÜ Sinema-TV Merkezi Yayınları, 1994
- "Sinema Yazıları", Paul Rotha & Richard Griffith, İzdüşüm Yayınları, Şubat 2001
- "Sinemanın Evrimi", Thorold Dickinson, Çizgi Yayınları, Ocak 1986
- "The Name Above the Title – An Autobiography", Frank Capra, The Macmillan Company, 1971

BİR ULUSUN DOĞUŞU II / KAYNAKLAR

- "Sinema ve Çağımız – I", Atilla Dorsay, Hil Yayın, Nisan 1984
- "Türk Sineması Kronolojisi", Nijat Özön, Bilgi Yayınevi, Ankara 1968
- "Türk Sineması Tarihi", Nijat Özön, Artist Reklam Ortaklığı Yayınları, 1962
- "Türk Sinema Tarihi", Giovanni Scognamillo, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1998
- "Hatıralar-Türk Sinemasında 65 Yıl", Cemil Filmer, İstanbul 1984
- Naci Bey'in TBMM'ye Sunduğu Rapor, 1 Şubat 1929
- "Türk Sinemasına Toplu Bir Bakış", Nijat Özön, Türk Dili Dergisi Sinema Özel Sayısı, Sayı: 196, Ocak 1968
- "Ekonomi Temeli Açısından Türk Filmi", Burhan Arpad, Türk Dili Dergisi Sinema Özel Sayısı, Sayı: 196, Ocak 1968
- "Sinema Tarihimizin Bilinmeyen İlk Filmleri", Burçak Evren, Antrakt Sinema Dergisi, Eylül 1995, Sayı: 48
- "Kurtuluş Savaşı Filmleri", Agah Özgüç, Antrakt Sinema Dergisi, Kasım 1992, Sayı: 14